

TÜRÜK
Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2016 Yıl:4, Sayı:8
Sayfa:198-207

ISSN: 2147-8872

TÜRKÇENİN SÖZ DİZİMİNDEKİ YARDIMCI UNSURLAR ÜZERİNE

Arzu Sema Ertane Baydar*

ÖZET

Türkçenin söz dizimi ile ilgili çalışmalarda cümle unsurları; özne, yüklem, zarf tümleci, nesne, yer tamlayıcısı ve cümle dışı unsurlar / ögeler olarak kabul edilmektedir. Cümle dışı unsurlar da / ögeler de araştırmacılar tarafından, *yardımcı öge, cümle dışı öge(ler) / unsur(lar), cümle dışı öge / yüklem dışı öge, cümle başı tümleci, bağımsız tümleç(ler), dolaylı tamlayıcılar, cümle/lere bağlanan ögeler* vb. gibi terimlerle karşılanmaktadır.

Cümle dışı unsur ya da bu tür ifadelerin / yapıların nasıl isimlendirileceği yani terim meselesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Pek çok araştırmacı tarafından bugüne kadar bu yapılar sadece cümle dışı unsur terimi ile karşılanmamış yukarıda da ifade edildiği gibi bunun yanında daha birçok terim de kullanılmıştır. Bu yapılar örneğin ünlemler, cümle başı bağlaçları vb. cümlenin anlamına mutlak surette etki etmektedirler; ancak bunlar bir öge, bir tümleç olamazlar. Yani bunlar özne gibi, nesne gibi, zarf ya da yer tamlayıcısı gibi bir tümleç değillerdir. Bunlar cümlenin yüklemine sorulacak sorularla belirlenemeyen, ancak cümlenin anlamını bir şekilde etkileyen, cümlenin anlamına katkı yapan unsurlardır.

Yapılan çalışmalarda cümle dışı unsur / ögenin neler olduğu, bunların içine nelerin / hangi yapıların alınıp alınmayacağı konusunda yeterli bilginin verilmemesi de dikkat çekicidir.

Şimdiye kadar yapılan çalışmaların bazılarında yalnızca seslenme ünlemleri ile oluşturulan ünlem gruplarını bu kapsama dahil edenler var, bunların yanı sıra cümle başı bağlaçlarını buna dahil eden araştırmacılar var, ara söz / cümleleri buna dahil eden araştırmacılar var.

Bu çalışmada cümle dışı unsur ya da bu tür ifadelerin / yapıların nasıl isimlendirileceği yani terim meselesi üzerinde durularak, hangi yapıların / ifade şekillerinin vb. cümle dışı unsur sayılıp sayılmayacağı sorgulanacaktır.

* Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi,
arzusemabaydar@windowslive.com

Anahtar Kelimeler: Türkçenin söz dizimi, cümle unsurları, ana unsurlar, yardımcı unsurlar.

ON AUXILIARY ELEMENTS OF TURKISH SYNTAX

ABSTRACT

In the studies on Turkish syntax, sentence elements are accepted mainly as subject, verb, adverbial clause, object, indirect objects and the elements out of sentence. The term “elements out of sentence” is conducted by the researchers as “auxiliary elements”, “instruments out of sentence”, “elements out of verb”, “head-sentence clauses”, “independent clauses”, indirect objects” or “noun clauses”.

These structures are termed by most researchers not only as non-syntactic structures but many other terms are used to refer to them. These elements, for instance, exclamation marks, head-sentence conjunctions certainly have an effect on the meaning of the sentence. However, these can not an element or clause. These are not clauses like a subject, object, adverb or indirect objects. Neither are they found by means of searching for an answer for the verb but they are rather the elements that influence or contribute to the meaning of the sentence.

It is also surprising that there is not specific information on the names of “elements out of sentence” and also there is not any specific information about which kinds of structures can be helpful for a sentence in the current studies.

In some studies completed until today, only exclamation of address groups have been thought in this group, additionally some other researchers have thought that head-sentence conjunctions are in this group, and also some others have thought clauses could be in this group.

In this study, how the elements out of sentence could be named, that is the “term” issue will be discussed and it is asked that which kinds of structures could be the elements out of sentence.

Key Words: Turkish syntax, sentence elements, major elements, auxiliary elements.

Giriş

Türkçenin söz dizimi ile ilgili çalışmalarda cümle unsurları; özne, yüklem, zarf tümleci, nesne, yer tamlayıcısı ve cümle dışı unsurlar / öğeler olarak kabul edilmektedir. Cümle dışı unsurlar da / öğeler de araştırmacılar tarafından, *yardımcı öge*¹, *cümle dışı öge(ler)* /

¹ Vecihe Hatiboğlu (1972), *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yay., s.100; Nurettin Demir - Emine Yılmaz (2003), *Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yay., s.208

unsur(lar)², cümle dışı öge / yüklem dışı öge³, cümle başı tümleci⁴, bağımsız tümleş(ler)⁵, dolaylı tamlayıcılar⁶, cümle/lere bağlanan ögeler⁷ vb. gibi terimlerle karşılanmaktadır.

Yapılan çalışmalarda cümle dışı unsur / ögenin neler olduğu, bunların içine nelerin / hangi yapıların alınıp alınmayacağı konusunda yeterli bilginin verilmemesi de dikkat çekicidir.

Şimdiye kadar yapılan çalışmaların bazılarında yalnızca seslenme ünlemleri ile oluşturulan ünlem gruplarını bu kapsama dahil edenler var, bunların yanı sıra cümle başı bağlaçlarını buna dahil eden araştırmacılar var, ara söz / cümleleri buna dahil eden araştırmacılar var. *Bunlardan biri mi bu gruba dahildir, yoksa hepsi mi?* gibi temel soruların dışında, *Sadece seslenme ünlemleri mi buna dahildir ya da diğer ünlemler örneğin duygu ünlemlerinin yeri neresidir? Ya da ara söz / cümleden kasıt nedir? Cümleyi oluşturan ögelerden herhangi birinin açıklayıcısı söz konusu öge ile birlikte cümlelerin unsurlarından biri olarak mı kabul edilecek, yahut da bunlar da cümle dışı unsur olarak mı değerlendirileceklerdir?* Tüm bu sorular cevaplanmayı beklemektedir.

Her şeyden önce bu tür ifadelerin / yapıların nasıl isimlendirileceği yani terim meselesi üzerinde durmak gerekmektedir. Cümle dışı unsur teriminin çok da kabul edilebilir olmadığı ortadadır. Burada artık klasikleşmiş olan *cümle dışı ise cümlede ne işi var* gibi sorular da bir tarafa bırakılmalıdır. Pek çok araştırmacı tarafından bugüne kadar bu yapılar sadece cümle dışı unsur terimi ile karşılanmamış yukarıda da ifade edildiği gibi bunun yanında daha birçok terim de kullanılmıştır. Bu terimler içinde en akla yatkın olanları *cümle tümleci*, *cümle başı tümleci*, *bağımsız tümleş* tir. Ancak bunları da kabul etmek doğru bir yaklaşım olmaz. Çünkü bu yapılar örneğin ünlemler, cümle başı bağlaçları vb. cümlelerin anlamına mutlak surette etki etmektedirler ancak bunlar bir öge, bir tümleş olamazlar. Yani bunlar özne gibi, nesne gibi, zarf ya da yer tamlayıcısı gibi bir tümleş değildir. Bunlar cümlelerin yüklemine sorulacak sorularla belirlenemeyen ancak cümlelerin anlamını bir şekilde etkileyen, cümlelerin anlamına katkı yapan unsurlardır. Bu yüzden de bu isimlendirmelerin tamamı bu yapıları doğru ve tam olarak ifade etmemektedir. Cümlelerin ana unsurları özne, yüklem, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı olarak yardımcı unsurları da ünlemler, cümle başı bağlaçları vb. olarak kabul

² Muharrem Ergin (2000), *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yay., s.409; Leylâ Karahan (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yay., 7. bs., s.36-38; Zeynep Korkmaz (2003a), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay., 2. bs., s.55; Günay Karaağaç (2011), *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yay., 3. bs., s.196; Mustafa Özkan - Veysi Sevinçli (2009), *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 2. bs., İstanbul: Akademik Kitaplar, s.133; H. İbrahim Delice (2003), *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2. bs., s.141

³ A. Çelik vd. (2006), *Cümle ve Metin Bilgisi*, İstanbul, s.22

⁴ Turgut Baydar (2006), *Türkçede Söz Diziminin Öğretimi ve Kavratılması*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.337

⁵ Mehmet Özmen (1995), "Cümlelerin Altıncı Ögesi ve Bir Terim Önerisi", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: TDK Yay., S.:539, s.224-227; Mehmet Özmen, (2013), *Türkçenin Sözdizimi*, Adana: Karahan Kitabevi, s.43-50

⁶ Ahat Üstüner (1998), "Cümlelerin Ögeleri Konusundaki Karışıklıklar", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: TDK Yay., S.:553, s.18-30

⁷ H. İbrahim Delice (2009), "Cümle Çözümlemelerinde 'Cümle Dışı Unsur' Terimi Yerine Yeni Bir Teklif", Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, *Bildiriler*, C. 1., 2. bs., İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., s.145-151

edilmelidir; dolayısıyla bunlar cümlenin yardımcı unsurlarıdır. Ancak tümleçleri değildir. Bu yüzden de bunlara **yardımcı unsur(lar)** denilmesi daha doğru olacaktır.

Yardımcı Unsurlar Nelerdir?

Çalışmalarda bir bütün olarak cümle dışı unsur vb. ifadelerin kapsamı üzerinde yeterince durulmamıştır. Yani hangi yapı / ifadeler yardımcı unsur kapsamına girer ya da hangileri bunun dışında tutulur. Yahut da neden seslenme ünlemleri yardımcı unsur olarak alınır da diğer ünlemler alınmaz ya da cümle başı bağlaçları yahut da cümleleri bağlayanlar yardımcı unsur olarak değerlendirilir de diğerleri değerlendirilmez. Ögelerin açıklayıcıları da ara cümle ya da ara söz gibi mi değerlendirilmeli yoksa ilgili ögeyle birlikte mi ele alınmalıdır vb. sorular doğrultusunda bu konular ele alınıp incelenmiş değildir.⁸

Öncelikle ünlemler, burada kastettiğimiz ünlemler sadece seslenme ünlemleri değildir, yardımcı unsur olarak değerlendirilmelidir. Mevcut çalışmalarda seslenme ünlemleri bir grup oluşturabildiği için yardımcı unsur olarak düşünülmektedir. Bizce bu doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü sadece seslenme ünlemlerinin yardımcı unsur olarak değerlendirilmesi diğerlerini açıkta bırakmış olur ki bu doğru olmaz. Ünlemlerin tamamı yardımcı unsur olarak değerlendirilmelidir.

Ünlemlerin yeri meselesine de değinmek gerekmektedir. Araştırmalarda ünlemlerden sadece seslenme ünlemleri yardımcı unsur olarak kabul edildiği için genellikle cümle başlarında geçtikleri ifade edilmektedir.⁹ Hâlbuki ünlemler geçtikleri cümlelerin her yerinde bulunabilirler. Hatta seslenme ünlemleri de sadece cümle başlarında bulunmamaktadırlar. Çünkü ünlemler sadece bir cümlenin değil metnin unsurlarıdır ve kendinden önceki ve sonraki cümlelerle / mısralarla vb. ilişkilidir.

Sadece seslenme ünlemlerini dahi ele alacak olursak bunların yeri de sabit yani sadece cümle başı değildir ki. Vurgu, konuşma dili, şiir dilinde vezin ya da kafiye mecburiyeti vb.

⁸ Delice'nin *Cümle Çözümlemelerinde 'Cümle Dışı Unsur' Terimi Yerine Yeni Bir Teklif* isimli bildirisindeki ifadeleri ile Karahan'ın söyledikleri bu unsurların neler oldukları konularında okuyucuya bir fikir vermektedir. Delice bildirisinde bu konuda *En çok tartışılan ve -kanımca- genel kabul görmüş olmayan tartışmalı konulardan biri de cümle çözümlemelerinde kullanılan 'cümle dışı unsur' terimi ve kapsam alanıdır.*

Cümle çözümlemelerinde 'cümle dışı unsur' terimi, açıklayıcı olarak kullanılan ara söz, iki cümleyi birbirine sıralama veya anlam ilişkisi kurma yoluyla bağlayan bağlaç, dinleyiciyi söylenecek cümleye hazırlama amaçlı kullanılan ünlem ve kurgulanmış bir cümlenin anlamını pekiştirmek amacıyla kullanılan pekiştirme edatları için kullanılmaktadır demektir. bk. H. İbrahim Delice (2009), "Cümle Çözümlemelerinde 'Cümle Dışı Unsur' Terimi Yerine Yeni Bir Teklif", Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, *Bildiriler*, C. 1., 2. bs., İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., s.146; Karahan da *Türkçede Söz Dizimi* isimli çalışmasının *Cümle Dışı Ögeler* bölümünde konu ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir: *Ünlemler, ünlem grupları, hitaplar, bağlama edatları cümle dışı öğelerdir.*

Açıklama cümleleri ve ara sözler de cümle dışı öğedir. Açıklama cümlelerine, yazılı anlatımda iki çizgi veya iki virgül arasında, parantez içinde rastlıyoruz. Ki bağlama edatı da açıklama cümlelerinin başında yer almaktadır. bk. Leylâ Karahan (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yay., 7. bs., s.36-38

⁹ Alyılmaz sadece seslenme ünlemlerini ve bunların oluşturdukları ünlem gruplarını ele aldığı *Türkçenin Söz Diziminde Seslenmeler ve Seslenme Öbekleri* isimli makalesinde konu ile ilgili olarak *Seslenmelerin cümlede asıl görevi alıcıyı uyarmak, onu iletişim ortamına çekmek olduğu için seslenmeler / seslenme öbekleri cümle öğelerinin sıralanma durumuna göre cümlenin başında bulunurlar demiş, ardından da Seslenmeler farklı sebeplerle (kuvvetlendirme, vurgu, vezin, kafiye, redif, ritim, uyum, melodi...) cümlede diğer cümle öğeleriyle yer / sıra değiştirebilir; cümlenin içinde veya sonunda kullanılabilirler* ifadelerini kullanmıştır. bk. Semra Alyılmaz (2015), "Türkçenin Söz Diziminde Seslenmeler ve Seslenme Öbekleri", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S.:54, s.31-50

gibi daha pek çok nedenden dolayı seslenme ünlemleri de cümle başında değil, cümlenin herhangi bir yerinde geçebilir.

- Zeynep Kadına diyorum ki:
 -Hakkın var. Ne yapıp yapıp bu işin önüne geçmelisin.
 -Dinliyor mu ay oğul, dinliyor mu!
 →Kavrulmuş, yalnız sinir ve kas hâline gelmiş bedeni bu sesle sarsılıyor.
 -Seyit **be**, bu top sesi başka billahi! Öbürkülere benzemiyor...
 →Hu kızım nasılsın **ayol**? Kalkmadın da merak ettim.
 →İki elinle kulaklarının memelerini tut. Bir demir bulabilirsen üzerine bas.
 “Emret **yâ** Cin! Hazırım” diye bağır (Korkmaz 2003b: 1174-1176).

Yukarıda sadece bir çalışmadan alınan bazı örneklerde seslenme ünlemlerinin yerlerinin cümle başı olmadığı görülmektedir. Yani seslenme ünlemleri de diğer ünlemler gibi geçtikleri cümlelerin herhangi bir yerinde herhangi bir nedenle bulunabilirler. Bu durum ağızlarda da mevcuttur.

→şalvarları geyyola, gasnaqları boynuña daқыyolā. daқdıқdan söñā bi başdan bi başa bi şanesi seğırdiyo, “elek alıñ **a!** galbir alıñ **ā!** galbir alın **ā!**” başlēyo ba ırmā. öteki deyo kını, “eleiñ kaçā!” deyo. öteki “bir ayar bulguru veriseñ verçañ deyo. öteki “āā! yoқ, vemam!” ordan ötekini dönüp giriyō.

→haydiñ arқādaşlār kına yaқālım
 kınası yetmēzsē kına gātālīm
 kınası yetmēzsē kına gātālīm
 ay olım **a** Üsēn kınañ mübarek olsūñ
 orda kınañ borda kınañ mübarek olsūñ
 āmin deyiñ arқādaşlār size de örsūñ

evleriniñ önü arpa tınāsī
 suya göndermēyē қorқar anāsī
 suya göndermēyē қorқar anāsī
 ay olım **a** Üsēn kınañ mübarek olsūñ
 orda kınañ borda kınañ mübarek olsūñ
 āmin deyiñ arқādaşlār size de örsūñ

→-en sevdiñ belediye başkanı kimdi?
 -ğavıncıydı, ğavıncınıñ zemānında ben çoğ gózdeydim de o senāyiniñ ik ğuruldūnda buranıñ ğırh iki tükānını ben yapıydım da, “sāa iki dene tükān viriyem emēñ çoğ” didi de, “-amān buruya kim gelecek **bre** rīs bē ‘buruya ‘kim gelir? batahlī dı çorağ toprāқdı. ne ekilir, ne biçilirdi.”

→sofu bilir sofunuñ hālinden,
 İsan bāçasına derseñ gülünden,
 sofuya ölüm yoG emme,

ya dilinden ya elinden ya belinden,

bize bõle tembeh goca pirimden.
 pir sultan aPdalım ey ızır paşa,
 gör ki neler gelir sağ olan başa,
 helallaştır bizi gavim gardaşa,
 ver Allah bir civan gönül eyleyim. derdik bis.
 →dereya ıoldudum K'an ila leşi
 uyan ey sevduG'um G'or nalar oldi
 şimdi heber getti hinda yemena
 uyan ey sevduG'um G'or nalar oldi (Baydar 2013: 37;40;122;156;157).

Yukarıda da kısmen değindiğimiz gibi sadece seslenme ünlemleri değil, ünlemlerin tamamını yardımcı unsur olarak değerlendirmek daha doğru olur. Ünlemler de cümlelerin anlamına etki ederler; ancak bunlar cümlelerde herhangi bir tümleç görevi üstlenemezler, çünkü bunlar bir tümleç değildir. Bu yüzden de doğrudan cümlenin bir ögesi olamazlar; ancak ünlemler cümlelerde cümlenin anlamına etki eden bir yardımcı unsur olarak görev yaparlar. Zaten ünlemler anlamlı ve görevli kelimelerdir. Kimi kullanımlarında görev yönleri ağır bassa da çoğu zaman da ünlemler tek kelime olarak kullanılmalarına rağmen tek başlarına bir cümle değeri taşırlar. Bu yüzden de yardımcı unsurlar olarak değerlendirilmeleri son derece doğru olur.

→Sen subay mısın aman, beyim?
 -**Vay budala vay!** Daha bilmiyor muydun? Ben albayım! Albay...
 →-Kaçırdın bu Kâmil Emminin gelinini. Onlardan önce ben davranır alırdım.
 -Gelir miydi bakalım?
 -**Vış**, oda söz mü? Koşardı vallahi.
 →Yüzüme bakmadan okumaya başladı şiiri; dikkat ettim kaşları çatıldı hafiften. Kâğıdı... avucunda saklayıp sardı:
 -Nerden buldun bunu?
 -Birinden.
 -Türk bayrağı için yazılmış!
 -**Yaa** öyle mi anlamadım!
 →Kapıcıya taktım ben de **pöh**... Türkçe mi bu? Önüne gelen "takmak fiilini önüne geldiği yerde kullanıyor. "Dil meselesi"...
 →**Oooof** ana **offf!** Korkudan değil, sen korkudan mı sanyon? (Korkmaz 2003b: 1151-1155-1156).
 →**Ey** mermeri nakış nakış işleyip konuşuran
 Ulularım, neredesiniz?
 →**Evet**, her şey bende gizli bir düğüm.
 →Benim mi **Allah'im** bu çizgili yüz?
 →Şu kopan fırtına Türk ordusudur **ya Rabbî** (Karahana 2004: 37-38).

Yukarıdaki cümlelerde geçen ünlemleri sırf seslenme ünlemleri değil diye yardımcı unsurlar içinde değerlendirmemek ne derece doğru olur?

Bağlaçlar da, ki burada söz konusu edilenler eş görevli kelime / kelime gruplarını bağlayarak bağlama grubu oluşturanlar ile anlamı pekiştirmek için kullanılanlar değil, geçtikleri cümlelerde yardımcı unsur olarak görev yaparlar. Bağlaçlar da ünlemler gibi cümleye değişik anlam ilgileri katarlar yani *Ahmet dün geldi; yarın gidecek.* cümlesi ile *Ahmet dün geldi fakat yarın gidecek.* cümlesi arasında bir fark vardır. *fakat* bağlacı kullanıldığı cümleye bir açıklama anlamı katmıştır. Bağlaçlar da tıpkı ünlemler gibi cümlelerin yüklemi ile doğrudan bir ilişki kuramazlar yani tümleş olamazlar bu nedenle de bunları yardımcı unsur olarak kabul etmek yerinde olur.

→Ölmek kaderde var, bize ürküntü vermiyor.

Lâkin vatandan ayrılışın ıstırabı zor.

→**Bilindiği gibi** ilk şiirler, asırlarca hatta çağlarca musiki aletlerinden çıkan seslerle birlikte söylenmiştir.

→Havuzun başında Nüzhet'le geceleyin oturduğumuz demir kanepeye oturdum. **Fakat** bahçeyi göremiyordum.

→**Ne olurdu**, çocukluğumda tanıdığım o her şeyi bilen, bir kere öğrendiğini bir daha unutmayan meraklı ihtiyarlara benzeseydim.

→**Bereket versin** benim de düşünce saatlerim çok nadirdir (Karahan 2004: 37).

→Boyuna sorarlardı:

“Bahçeler nasıldı? Çocuklar ne oynuyordu? Duvarlar hep putlu muydu? Kadınlar neye benziyordu? Hiç tehlike atlatmış mı idi?” **Doğrusunu söylemek gerekirse**, gâvur mahallesinin öyle pek mühimsenecek özellikleri yoktu.

→**Senin anlayacağın**, bir iki aya varmadan bunları iyice bunaltmışlar. **Bakmış ki olmayacak**, kalpağı basıp Talât Paşa'ya gitmiş.

→Salih gerçi yüzünün hâlini düşünüyordu. **Ama** bu daha çok sokaklar ve çarşı içindi (Korkmaz 2003b: 1125-1126-1128).

Bağlaçlar konusunda dikkat edilmesi gereken bir konu da pekiştirme bağlaçlarıdır. Pekiştirme bağlaçları herhangi bir ögenin anlamını pekiştirmek için kullanılır bu yüzden de o bağlaç söz konusu ögeyi oluşturan kelime / kelime grubu ile birlikte öge olur. Bunları yardımcı unsur olarak değerlendirmemek gerekir.

→Adetlerimizle beraber sevinçlerimiz **de** söndü.

→Bu sırrı kendisi dahi bilmiyor.

→İhtimal sessiz ve romatizmalı olan bu adam, suya ayağını **bile** değdirmemişti.

→Kıra çıktığımız zamanlarda çocuklar kendilerini oyuna verirler, biz **ise** yemek hazırlığına girişirdik (Korkmaz 2003b: 1115-1118).

Ara sözler ile ara cümleler ile cümle ögelerinin açıklayıcıları arasında da bir ayırım yapılması gerekmektedir. *Arabayı, siyah olanı, sattım. Ağabeyim, askerden gelen, evlendi. Eve, Ankara'ya, uzun zamandır gitmiyorum. Uzun gecelerde, aralık, ocak, şubat aylarında, sıkıntılar iyice artar. Birkaç kişi, bir adamla iki kadın, evin önünde birini bekliyordu.* vb. gibi cümlelerdeki ögelerin açıklayıcısı olan unsurlar yardımcı unsur olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü bunlar doğrudan cümle ögelerinden birinin daha net bir şekilde anlaşılmasına yardım etmektedir. Hatta bu cümleler *Siyah arabayı / siyah olan arabayı sattım. Askerden gelen /*

askerden gelmiş olan ağabeyim evlendi vb. şekillerinde de kurulabilir / ifade edilebilir. Bu nedenle bunlar yardımcı unsur olarak değerlendirilmemelidir.

Delice *Cümle Çözümlemelerinde 'Cümle Dışı Unsur' Terimi Yerine Yeni Bir Teklif* isimli bildirisinde *Bir cümle içinde birbirinden yapıca ayrı duran ve öge diye adlandırılan dil bilgisel yapıları, yöneticilerini esas alarak 'yükleme bağlananlar', 'yükleme bağlı olanlara bağlananlar' ve 'cümleye bağlananlar' diye üç ayrı başlık altında toplamak mümkündür.*

Bu durumda 'cümle dışı unsur' ile kastedilen yükleme bağlı olanlara bağlanan ögeler ile cümleye bağlanan ögeler olmaktadır.

Yükleme bağlı olan ögelerin yönetici olduğu ögelere 'açıklama tümleci' denebilir demektir (Delice 2009: 149). Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi Delice açıklama tümleci olarak isimlendirdiği yükleme bağlı olanlara bağlı ögeleri cümle dışı unsur olarak kabul etmektedir. Oysa bunlar, yukarıda da açıklandığı gibi, ilgili ögelerle birlikte ifade edilmelidir.

Ögelerin açıklayıcılarını değerlendirme dışı bıraktıktan sonra diğer ara sözler ve cümleleri yardımcı unsur içinde değerlendirebiliriz.

→Cihan yıkılsa, **emin ol**, bu cephe sarsılmaz.

→O isterse, **pek ummam ya**, gidebilir.

→Bütün dostları, **zaten onun pek dostu da yoktu**, kendisini bırakıverdiler.

→Herhangi bir yeni ilgi veya bağlılık, **ne kadar hasta olursam olayım**, beni canlı bir ok hızıyla, yaydan hayata yeniden fırlatırdı.

→Birdenbire, **nasıl anlatayım**, ne olduğunu anlayamadım.

→Bu kitaptaki yazıları okuyunca, **bilmem ama**, beni koruduğunuza herhalde pişman olmayacaksınız.

→Ben kalbimden başka yerde, **inan**, seni bulamadım (Hatiboğlu 1972: 152).

→İstanbul ve Boğaziçi mimarisini -**galiba bu sonuncusu bugün pek az kaldı**- tanıyan ve seven bir insan, Paris 'te kolay kolay mağlup olmaz.

→Eski duvarlar, **dikkat ettiniz mi**, hep birbirine benzer.

→Cihan yıkılsa, **emin ol**, bu cephe sarsılmaz.

→O gece, **Allah inandırısın**, hiç uyuyamadım (Karahan 2004: 38).

→Halit Ayarçı'nın izafilik dediği şeyin, **tabir caizse**, bir hakikat olduğunu kendi hayatımda yaşıyorum (Özkan - Sevinçli 2009: 135).

Sonuç

1. Türkçenin söz diziminde cümlenin ana unsurları özne, yüklem, nesne, zarf tümleci ve yer tamlayıcısıdır. Bunların dışında kalanlar ise cümlenin yardımcı unsurlarıdır.
2. Yardımcı unsurlar, içinde buldukları cümlenin anlamını mutlaka bir şekilde etkilerler, ancak bunlar söz konusu cümlenin yüklemi ile doğrudan ilişki içinde bulunamazlar. Bu yüzden de bunlar herhangi bir tümleç olarak değerlendirilemezler.
3. Ünlemlerin tamamı, sadece seslenme ünlemleri değil, geçtikleri cümlelerde yardımcı unsur olarak görev yaparlar.

4. Ünlemlerin tamamının yeri, bunlara seslenme ünlemleri de dahil, sadece cümle başları değildir. Bütün ünlemler çok çeşitli nedenlerle geçtikleri cümlelerin herhangi bir yerinde bulunabilirler.
5. Cümle başı bağlaçları ile cümleleri bağlayan bağlaçlar cümlelerde yardımcı unsur olarak görev yaparlar.
6. Pekiştirme bağlaçlarını pekiştirdikleri kelime / kelime grubu ile birlikte değerlendirmek, söz konusu kelime / kelime grupları cümlelerde hangi öge görevini üstlenmişse onları da o ögeye dahil etmek gerekmektedir. Bu nedenle de pekiştirme bağlaçları yardımcı unsur olarak değerlendirilmemelidir.
7. Cümleleri daha anlaşılır kılmak için kullanılan ögelerin açıklayıcıları ilgili ögelerle birlikte değerlendirilmeli ve yardımcı unsurların kapsamı içine alınmamalıdır.
8. Ögelerin açıklayıcısı dışında kalan ara sözler ve cümleler yardımcı unsurlardır.

Kaynakça

- ALYILMAZ, Cengiz (1999), “Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici İşlevleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., s.534-540
- ALYILMAZ, Semra (2015), “Türkçenin Söz Diziminde Seslenmeler ve Seslenme Öbekleri”, *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S.:54, s.31-50
- BAYDAR, Turgut (2006), *Türkçede Söz Diziminin Öğretimi ve Kavratılması*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.337
- BAYDAR, Turgut (2013), *Ünlemlerin Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Kullanılışları ve İşlevleri*, Ankara: Hakan Basın Yayın Dağıtım, s. 37;40;122;156;157
- ÇELİK, A. vd. (2006), *Cümle ve Metin Bilgisi*, İstanbul, s.22
- DELİCE, H. İbrahim (2003), *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2. bs., s.141
- DELİCE, H. İbrahim (2009), “Cümle Çözümlemelerinde ‘Cümle Dışı Unsur’ Terimi Yerine Yeni Bir Teklif”, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, *Bildiriler*, C. 1., 2. bs., İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., s.145-151
- DELİCE, H. İbrahim (2003), “Türkçe Sözdiziminde Tümleç”, Sivas: *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Sayı: 3
- DEMİR, Nurettin - YILMAZ, Emine (2003), *Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yay., s.208
- ERGİN, Muharrem (2000), *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yay., s.409
- HATİBOĞLU, Vecihe (1972), *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yay., s.100;152

- KARAAĞAÇ, Günay (2011), *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yay., 3. bs., s.196
- KARAHAN, Leylâ (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yay., 7. bs., s.36-38
- KAZIMOV, Q, “Ara Sözcükler ve Birleşmeler”, <http://www.qkazimov.gen.az/arxiv/57.htm>
- KORKMAZ, Zeynep (2003a), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay., 2. bs., s.55
- KORKMAZ, Zeynep (2003b), *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi-*, Ankara: TDK Yay., s.1115-1118;1125-1126-1128;1151-1155-1156;1174-1176
- ÖZKAN, Mustafa - SEVİNÇLİ, Veysi (2009), *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 2. bs., İstanbul: Akademik Kitaplar, s.133-135
- ÖZMEN, Mehmet (1995), “Cümlelerin Altıncı Ögesi ve Bir Terim Önerisi”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: TDK Yay., S.:539, s.224-227
- ÖZMEN, Mehmet (2013), *Türkçenin Sözdizimi*, Adana: Karahan Kitabevi, s.43-50
- ÜSTÜNER, Ahat (1998), “Cümlelerin Ögeleri Konusundaki Karışıklıklar”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: TDK Yay., S.:553, s.18-30